

УКРАЇНСЬКІ ДЕПУТАТИ У БОРотьБИ ЗА ВИРІШЕННЯ ОСВІТНІХ ПИТАНЬ У ДІЯЛЬНОСТІ ІІ ДЕРЖАВНОЇ ДУМИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

У пропонованій статті розглядається діяльність українських депутатів щодо вирішення питань національної освіти у Російській імперії на початку ХХ ст. Аналізується їх діяльність у вирішенні проблем, пов'язаних як з початковою, так і вищою освітою.

Ключові слова: дума, освіта, суспільство, розвиток, університет, школа.

У зв'язку з подальшими інтеграційними процесами між Україною і Європою суспільне життя вимагає адекватної відповіді від освіти усіх рівнів, відповідного всім вимогам міжнародного співтовариства. Стрімкий розвиток України визначається в загальному контексті європейської інтеграції з орієнтацією на фундаментальні цінності західної культури: парламентаризм, свобода дії і слова, права людини, лібералізація та інші невід'ємні атрибути суспільного демократичного співтовариства, що додасть новий імпульс до розвитку особливостей українського суспільства, розвитку освіти в державі, що має давні міцні традиції.

За подібних обставин постала потреба у створенні концепції національної освіти як пріоритетної сфери соціального-економічного та культурного розвитку суспільства. Вирішуючи цю проблему в умовах сьогодення буде не зайвим звернути увагу, як це питання вирішувалося українцями в попередні історичні періоди. На початку ХХ ст. українці вперше отримали можливість вирішити це питання через своїх депутатів у вищому законодавчому органі Російської імперії – Державній Думі.

Перша Державна Дума функціонувала з 27 квітня по 9 липня 1906 р. у ній працювали 102 депутати від українських земель, 44 з них об'єдналися в українську парламентську громаду задля вирішення нагальних питань розвитку рідного краю. Громадівці, разом зі своїми колегами з інших фракцій, намагалися вирішити національне та аграрне питання, розв'язати проблему політичних прав і свобод населення. Великого значення у їх діяльності відводилося питанням освіти усіх рівнів. Однак, передчасний розпуск Думи царем не дав можливості все це вирішити.

Пройшов рік, 20 лютого 1907 р. розпочала свою роботу друга Державна Дума Росії. до її складу було 102 депутати від України. 47 з них, 11 березня об'єдналися в українську парламентську громаду на чолі з чернігівським лікарем і громадським діячем М. Рубісом, яка намагалася продовжити починання своїх попередників. З ініціативи депутата Н. Довгополого, для інформації про роботу громади, було прийнято рішення про випуск друкованого органу газети «Рідна справа – Думські вісті». Редактором був обраний М. Хотовицький, який не був депутатом, зате активно допомагав громаді. За час існування газети змінилося два головних редактори. З першого по шостий номер газету редагував М. Хотовицький, а з шостого по дванадцятий депутат С. Нечитайло. Соціальний склад мав такий вигляд: 9/10 селян та робітників, решта дрібні чиновники та службовці. По губерніях вони розподілялися в такому порядку: Київська – 13, Подільська – 10, Чернігівська – 6, Катеринославська – 1, Полтавська – 1, Харківська – 1. Соціальний склад мав такий вигляд: селяни – 21, робітники – 4, священник – 1, решта – 5 – лікар, землемір, писарі. За партійною належністю громада мала такий вигляд: трудовики – 19, соціал-демократи – 9, кадети – 3, есери – 1¹.

Українська парламентська громада в ІІ Думі збиралася чотири рази. На засіданнях обговорювалися різні проблеми: національні, аграрні, права і свободи громадян, бюджет.

Одним з основних питань був стан розвитку національної освіти в Україні.

Школа й освіта цього періоду не могли задовольнити потреб народу й через те, що фактично вони були станово-класовими. Лише в початковій школі навчали безкоштовно. Та діти убогих батьків не могли її відвідувати, оскільки змалку були змушені працювати, щоб заробити на прожиття. Родина не могла забезпечити їх одягом, взуттям, харчами. Досить висока плата за навчання в середніх (гімназії) і вищих (університети) навчальних закладах була по кишені

батькам переважно дворянських дітей. Загальна освіта мало була пов'язана з професійно-технічною. Лише між чоловічими гімназіями та університетами існувала наступність.

На всій території України не було жодного вузу з українською мовою викладання, а в царській Росії – навіть жодної української школи на державному утриманні. Така політика самодержавства щодо української мови, як мови навчання мас, підпорядковувалася меті задушити українську національну культуру. Навіть після офіційної відміни під впливом першої російської революції заборонних документів 1863, 1876, 1881 рр. щодо видання книг, показу театральних вистав та проведення інших культурно-освітніх заходів українською мовою царизм так і не дав дозволу на навчання рідною мовою. Заборонялося брати на викладацьку роботу педагогів, які підозрювалися у «мазепинстві».

На початку ХХ ст. активізується революційно-демократичний рух учнів, студентів, учителів. Особливо активізується він після подій 9 січня 1905 р. – «кривавої неділі».

Учнівська молодь брала безпосередню участь у революційному русі 1905 – 1907 рр. і висувала політичні та освітні вимоги. Серед них – зменшення плати за навчання, навчання рідною мовою, урівнювання програм чоловічих і жіночих гімназій, відміна покарань учнів та нагляду поза школою, впровадження наступності в мережі дошкільних закладів. Ініціаторами їх були українські студенти Київського, Харківського і Новоросійського (Одеського) університетів. Активну участь взяли в цьому «Просвіти». Київська і Кам'янець-Подільська звернулися до української парламентської громади в Думі з проханням скласти і відстояти законопроект про українізацію навчання.

Подібні виступи отримали палку підтримку по всій Україні загалом, та серед депутатів-громадівців зокрема.

Українська громада на зборах 31 травня 1907 р., на яких було 40 депутатів, постановила подати на розгляд Думи законопроект про відкриття в Київському, Харківському і Одеському університетах кафедр з історії України, історії українського письменства. Навчання, на думку фракції, повинно вестися українською мовою.

За період функціонування другої Думи у Київському університеті так і не вдалося організувати навчання українською мовою. Успішніше розвивалися справи в Одесі. Там приват-доцент О. Грушевський 13 березня за згодою Ради професорів розпочав читання українською мовою історії краю². Але наступ реакції після третьочервеневого перевороту звів нанівець усі ці скромні завоювання.

Подібні зусилля прикладали вчителі середніх та початкових закладів до їх українізації. У цій сфері українська фракція докладала більше зусиль, ніж проблемі досягнення автономії. Про це свідчать і публікації в «Рідній справі», де не було опубліковано жодної статті з проблем автономії краю, зате на освітянську тематику було 7 публікацій.

Ці проблеми розумів і самодержавний уряд. Всезростаюча потреба в освіті змусила його впритул зайнятися народною освітою. 6 травня 1907 р. профільний міністр подав в Думу законопроект «Про загальну освіту». За цим законопроектом усі діти від 8 до 11 років мали навчатися у початкових школах, і таким чином міністерство хотіло добитися, щоб весь народ був освічений. Цей документ міряв усі народи одним аршином і не згадував жодним словом про те, що для кожного етносу освіта мала бути своя, як і мова народу, що мешкає на даній місцевості, щоб в книжках більше говорилося про рідний край. Міністерство ж хотіло залишити все по-старому: щоб діти вчилися чужою мовою, якої вони не розуміють, та вивчали такі речі, що не стосуються їх життя. Далі очільник відомства П. Кауфман пропонував, щоб уся освітня справа залишалася в руках бюрократії, щоб всякі місцеві установи, як от земства, громади тощо, все робили, як їм скаже не тільки міністерство освіти, а й міністерство внутрішніх справ, до якого, здавалося б, освіта зовсім не належить. Захищав міністр і церковно-приходські школи, хоча всякий бачив їх непотрібність³.

Державна Дума вирішила розглянути справу народної освіти якнайшвидше. 15 травня 1907 р., згідно постанови, була створена комісія для розгляду внесеного міністром законопроект, про введення загальної початкової освіти і для аналізу всіх внесених зауважень до нього членами Думи. Комісія складалася з 55 членів, від України до неї увійшли: М. Вовчинський, І Лось-Колендзян, М. Рубіс, В. Сахно⁴.

16 травня розпочалися дебати на пленарних засіданнях. На виступ записалося 65 депутатів, серед них і українські: Ю. Сайко, В. Хвіст. Ю. Сайко, піддав критиці існуючі школи за те, що вони виконують русифікаторські функції, а не допомагають українству рости силу свого розуму і духу. Депутат запропонував комплекс заходів з цього питання:

«1. Щоб для українців на їх землі народна школа була безкоштовна і національна. Щоб російську вивчали як особливу;

2. Терміново скласти підручники на мові і по змісту необхідному для такої школи;
3. Відкрити курси для вчителів по українській мові, літературі та історії;
4. В Київському, Чернігівському та Одеському університетах щоб були відкриті кафедри по українській мові, літературі, історії та етнографії;
5. Все це необхідно завести і виробити українському кураєвому самоврядуванню».

В унісон колезі був виступ В. Хвоста. Він також закликав до націоналізації школи і виступив з протестом проти звільнення з роботи вчителів, які навчають рідною мовою. «Мені здається, – наголошував депутат, – що проект міністра народної освіти треба відкинути і виробити свій закон, котрий був би корисний всьому народові»⁵.

Такий законопроект був підготовлений і поданий в Думу за підписом 37 членів Громади ще напередодні міністерського 9 травня. Він передбачав:

«1. В початковій школі треба вчити рідною мовою, якою розмовляють люди тієї шкільної округи;

2. Рідною мовою шкільної округи вважається мова, яку установить місцева виборна управа, запитавши всіх, хто живе в тій округі;

3. Хто не згодиться з постановою місцевої управи про шкільну мову, може ту постанову оскаржити;

4. В місцях, де розмовляють різними мовами, забезпечується, щоб і меншість якого-небудь народу мала право навчати в школі своєю мовою;

5. Обов'язкове вивчення в школі російської мови як державної;

6. В початковій школі треба вчити по тих книжках, як скаже виборна управа»⁶.

Головне, на що звертає увагу український проект, це його глибокий демократизм. Таке спірне питання, як мова викладання, документ пропонував вирішувати шляхом референдуму. Тим самим він забезпечував права національних меншин і, найголовніше, робив школу не безликою, а національною.

Але розпуск другої Державної Думи і недостатня послідовність у відстоюванні своїх інтересів стали причиною того, що даний законопроект не був розглянутий.

Отже, депутати української парламентської громади не вирішили проблеми з освітою на території краю, проте на всю Російську імперію проголосили, що є такий український народ, який виходить на арену політичної боротьби з чітко визначеною програмою дій.

---

¹ Лось Ф. Є. Революція 1905–1907 рр. на Україні. – К., 1955. – С. 379.

² Дорошенко В. Українство в Росії. – Відень, 1918. – С. 72.

³ Правительство і народна освіта / Рідна справа – Думські вісті. – 1907. – 10 травня.

⁴ Государственная Дума. Второй созыв. Обзор деятельности комиссий и отчетов. – СПб., 1907. – С. 141.

⁵ Що казали в Думі депутати з України про народну освіту / Рідна справа – Думські вісті. – 1907. – 20 травня.

⁶ Там само.

В статтє рассматривается деятельность украинской парламентской громады II Государственной Думы России относительно разрешения проблем национального образования в Украине.

Ключевые слова: Дума, образование, общество, развитие, университет, школа.

In the article the activities of Ukrainian parliamentary community of the II Russian State Duma concerning solving the issues of national education in Ukraine are analyzed.

Keywords: Duma, education, society, development, university, school.